

Deling. Mens danskerne jublede over Genforeningen i 1920, så min egen preussiske familie katastrofen i øjnene.

Hjem til gården

Weekendavisen, den 10. januar 2020

Pernille Steensgaard

Søndag aften kører jeg i sort mørke ind på den lille herregård Rønhaves gårdsplads med ujævn stenbelægning og et højt, gammelt lindetræ. Den lange hvide hovedbygning lyser lidt op, og voldgraven i parken kan lige skimtes: min families tabte gård på Als i Sønderjylland. For dem var Genforeningen i 1920 ikke en jubelfest, men et nederlag. De ville ikke pludselig være danske. Sammen med de andre tyske brugte de heller ikke det lykkeligt klingende ord »genforening«, men kaldte bare katastrofen for »folkeafstemningen«, »afståelsen« eller »delingen«.

Rønhave rumsterede i udkanten af min families hukommelse, en fjern historie om et prægtigt sted, vi engang havde, og om nogle, vi engang var: preussere, landadel, fine folk. Jeg har aldrig fået styr på den historie og ikke udspurgt min mor, mens hun levede. Den dukkede kun op i spredte sætninger, når min far drillede hende. Og da hun arvede et stykke sumpet marskjord lige på den anden side af grænsen i Tyskland. Hvem var det fra? Eller når hun fortalte, at hun altid måtte stave sit pigenavn S-c-h-w-e-r-d-t-f-e-g-e-r, og folk alligevel fik det til Schwanenflügel. Nu må jeg selv trevle historien op i hundredåret for Genforeningen. Det er tabernes historie, og den begynder på Rønhave.

Det utrolige er, at jeg kan sove her.

Gården har skiftevis tilhørt konger og hertuger, den tyske stat og den danske stat, plus en lille flok af forpagtere, godsejere og storbønder fra begge lande. Den blev skudt i brand af tyske granater i april 1864 og optrådte i Herman Bangs *Tine* (1889), en roman om krig, begær og ulykkelig kærlighed. Den er brændt ned og genopstået, har skiftet udseende fra tysk til dansk i magtkampen mellem to nationaliteter. Til mit held ligger Rønhave p.t. roligt i landskabet, forvandlet til venligsindet bed & breakfast. Om natten ligger jeg i et gavlværelse med åbent vindue til den store stilhed og fornemmer de våde marker ned mod Als Sund.

Den lille herregård Rønhave på Als. Familien Schwerdtfegers våbenskjold. Nederst til venstre en plakat fra folkeafstemningen i 1920 og min oldefar Max Schwerdtfeger, nummer to fra højre.

Om morgenen går jeg ned over markerne til den smalle stribe vand og bredden med sand, siv og et par krogede træer. I ly af skoven på den anden side steg tusinder af preussiske soldater ned i deres både og roede fuldstændig tyste gennem natten den 29. juni 1864, det afgørende slag. De gik op over kornmarkerne, mens de overrumplede danske soldater flygtede panisk foran dem. De blev skudt på markerne heromkring, nogle gange med deres egne kanoner, som fjenden drejede rundt og vendte mod dem.

Bag gården følger jeg et skovbryn med brombærkrat og syngende fugle, og nogle hundrede meter længere fremme finder jeg krigergraven på kanten af en mørkebrun pløjemark. I Sønderjylland er døden søgt ud i landskabet, den nøjes ikke med kirkegårdene. Et sort jernkors sat i hvidt perlegrus hegnet ind af et sortmalet stakit. Her ligger 64 danske soldater. Nogle kilder anslår, at tabstallet er 2-3.000, hvis man medregner de sårede, der senere døde af deres kvæstelser. På så blodig baggrund begyndte min families tid i det omskiftelige område, der dengang kaldtes Nordslesvig og nu mest hedder Sønderjylland.

Da købte min tipoldefar Otto Wulf Theodor Schwerdtfeger (1839-1898) Rønhave, eller Rönhof, som gården hed på tysk, og blev den største jordbesidder på Als. Dengang hørte han til sejrherrene, og på nær to år blev familien boende på gården i hele den tyske tid, 1864-1920. Jeg er her for at forbinde min mor og morfar – og i sidste ende mig selv – til stedet og dets komplicerede historie, men jeg har ingen idé om, hvordan man leder efter sine rødder.

Tabt for anden gang

Jeg googler og forsøger at finde rundt i familien, hvor de fleste mænd forvirrende hedder Otto, skriver til lokalhistoriske foreninger i Sønderjylland og i Nyborg, hvor min morfar, hans far, mor og bror døde i 1960'erne og 70'erne. Hvorfor de havnede der? Aner det ikke. Ikke endnu.

Hoptrup Lokalhistoriske Arkiv skriver hurtigt tilbage, at de intet har på slægten Schwerdtfeger, men de har et medlem, der hedder Ilse Schwerdtfeger. Oplivet ringer jeg op til en fuldkommen fremmed kvinde, og en imødekommende og livlig stemme svarer: »Hvor spændende!« Et par dage senere, på vej til Sønderjylland, besøger jeg hende i en landsby uden for Haderslev og bliver der i tre timer, mens hun henter fotografier og breder gamle stamtavler ud.

Få timer senere ved jeg mere, end jeg nogensinde har vidst om min egen familie. Hun spørger: »Vil du se vores families våbenskjold?« Mit hjerte springer et slag over.

Få timer senere ved jeg mere, end jeg nogensinde har vidst om min egen familie. Hun spørger: »Vil du se vores families våbenskjold?« Mit hjerte springer et slag over. Et våbenskjold?! Min far var adoptivbarn, hentet på børnehjem som treårig og opvokset i et solidt socialdemokratisk snedkerhjem i Odense. Min mor flyttede rundt i landet med sin enlige mor, der forsørgede dem som servitricer.

Våbenskjoldet er smukt, to stolte heste på rød baggrund. »Vi er i familie, men fra hver sin gren,« siger hun og folder et A3-ark ud på sofabordet. Der er Rønhave-grenen, hvor ældste søn følger ældste søn som godsejer. Og så er der de andre yngre børn, der spredes. Min morfar var søn af en yngre søn, Max, der blev født på Rønhave, men *ikke* fik gården. Han giftede sig med en dansk kvinde, Ingeborg, og flyttede til Fyn, hvor min morfar blev født. Jeg mærker faldet, min familie ryger langt ned i arvefølgen. Rønhave tabt for anden gang.

En tysk herrestand

Jeg ved, at min mor engang holdt ude på vejen i bil, men ikke turde nærme sig hoveddøren. Da jeg mange år senere bankede på og nævnte min mors pigenavn for Rønhaves venlige og meget, meget dansksindede sønderjyske ejer, Hans Iversen, udbrød han: »Jeg havde ikke forestillet mig, at jeg nogensinde skulle møde en efterkommer af Schwerdtfeger.«

Min slægtning var blevet så bitter over at måtte forlade gården efter Genforeningen, at han brændte tegningerne over drænrørens placering i jorden, så Iversen ikke aner, hvor de er gravet ned. Med andre ord var den sidste Schwerdtfeger på gården, Theodor, en dårlig taber.

Det ærgerlige er, at familien solgte gården til den tyske stat i 1904 for bagefter at blive indsat som forpagtere. Rønhave blev en af 36 store domænegårde, altså statsejendom, og en brik i germaniseringen eller fortyskningen af Sønderjylland: flest mulige gårde på tyske hænder.

Forpagterne skulle både være dygtige landmænd og politisk aktive for den tyske sag og gårdene misundelsesværdige og overlegne i alt. Formålet var ifølge det danske domæneudvalg efter 1920 at »skabe en tysk herrestand i den danske bondebefolkning og bekæmpe den stedlige befolkning politisk og nationalt ved at betro forpagterne talrige offentlige embeder og tillidshverv«.

Da min mor var i trediveerne, læste hun først HF, så jura på Københavns Universitet. Og så dukkede vores historie op igen. Den første dom, hun havde i faget Folkeret, var fra 1924: Theodor Schwerdtfeger mod den danske stat. Hendes fars fætter. Han tabte i Højesteret, og familien måtte forlade Rønhave efter 58 år. Og betale en bøde på 40.000 kroner, fordi han havde misligholdt jorden og gården. Hvordan kan det passe? Igen drikker jeg kaffe med Hans Iversen, den nuværende ejer af Rønhave. Han forstår det ikke rigtigt: »Hvorfor skulle han betale de 40.000? Mon han ikke har været dygtig, eller hvad søren var der galt?«

Jeg gætter: Kan det have været hævn? Han var jo vred over at skulle af med gården. Den preussiske stat havde lovet hans mor, at familien kunne blive siddende. Og den havde netop forlænget hans kontrakt til 1940.

Hans Iversen støtter ikke hævnmotivet. »Theodor Schwerdtfeger vidste jo ikke, om han ville vinde eller tabe. Hvorfor så ødelægge gården? Jeg tror nærmere, han fik bøde, fordi Slesvig-Holsten var bagefter udviklingen i Danmark, og når de danske myndigheder så kommer ned for at besigtige gården, synes man ikke, den er vedligeholdt i forhold til hjemme. Mange af de andre domænegårde gik også for at være i dårlig stand. Og så manglede man jo hænder hernede. 30.000 mænd deltog i Første Verdenskrig og var væk fra landbruget.«

Iversen selv ejer fem gårde, måske fem en halv, siger han, men er stadig ikke helt oppe på samme størrelse som Rønhave i 1920. De havde masser af jord, 150 køer og 27 ansatte. »Theodor gik meget stille med dørene med hensyn til sit tilhørsforhold til det tyske. Jeg kan bare ikke forstå, hvorfor han ikke selv købte gården af sin mor i 1904. I stedet solgte hun den til den preussiske stat, som lod ham forpagte den. Hvis han havde købt Rønhave, kunne han have beholdt den efter 1920. Da han tabte, og Danmark vandt gården, blev der flaget hernede, alle hængsler på portene blev malet røde og vinduerne røde og hvide som dannebrog. Man ville vise, man var danske.«

Sindelagskontrol

I hele den tyske tid og videre i den danske efter 1920 har folk i Sønderjylland benyttet et subtilt system af sprog og tegn for at vise, hvor de hørte til. Deres sindelag. I den tyske tid var alle tyske statsborgere, og i den danske er alle danske statsborgere, men de tre grupper – tyske, danske og »blakkede« – levede i en landsdel med to af alting: to købmænd, én til de dansksindede og én til de tysksindede. To apoteker, to håndboldhold med særskilte turneringer, to skoler, to slagtere, to aviser, to landboforeninger, to kreditforeninger. Alle vidste, hvor de skulle handle eller være medlemmer. En by som Sønderborg var delt med

halvtreds procent af hver. Børn fra de to grupper sloges på gaden efter skoletid, og danske råbte indimellem *preussere!* eller *nazisvin!* efter de andre.

»Da jeg var spejder i 1960erne, fik vi at vide, at vi på vores vandreture *kun* måtte overnatte på gårde med flagstang. Så var vi sikre på, at de var dansksindede,« siger Palle Fløe, en ældre herre fra Ulkebøl Lokalhistoriske Arkiv. En anden mand om det lange bord, Hans Petersen, der også har hjulpet mig med min stamtavle, siger, at hans far forbød børnene at sige *mojn*, for det var et gammelt tysk udtryk. »Mojn er forbøjn,« sagde faren, mojn er forbudt.

Før rejsen til Sønderjylland mødes jeg med historiker Tobias Haimin Wung-Sung i hans lejlighed på Østerbro i København for at tale om taberne, herunder min familie.

»Danmark var en godmodig sejrherre i 1920. Man vidste, man havde fået en god aftale, og behandlede mindretallet ordentligt.«

Han opridser tabernes tumultariske historie: Ved folkeafstemningen blev der skabt et ret stort tysk mindretal i Danmark, de udgjorde 25 procent af befolkningen og var embedsmænd, formuende borgerskab og bønder på de store jorder. De lod sig ikke kue og kæmpede for at komme hjem til Tyskland, de blev et separatistisk mindretal. I 1920 sagde de »Nordslesvig«, aldrig »Sønderjylland.« Efter Hitlers magtovertagelse i 1933 håbede de at få flyttet grænsen igen og blev dybt nazificerede. Mange meldte sig frivilligt til tysk krigstjeneste, danskerne anså dem for landsforrædere.

»Efter krigen gik mange fra det tyske mindretal ud og købte en flagstang og et Dannebrog. De orkede ikke længere at være nationalistiske eller politiske, nu ville de bare være danske. Langsomt sivede de ind i det danske flertal og forsvandt. Der er måske ti procent tilbage, der erklærer sig som tysk mindretal. Jazz, Beatles, mode og interesser smeltede dem sammen i 1960erne og 70erne. De unge ville ikke acceptere, at jazzklubben skulle være dansk eller tysk. Den nye generation forstår ikke de gamle opdelinger. Den gamle separatisme og hadet er væk,« siger Tobias Haimin Wung-Sung.

Er det helt slut nu? Er taberne ikke tabere længere? Gifter folk sig på kryds og tværs? Jeg spørger den optimistiske storbonde Hans Iversen på Rønhave. Han vrider sig lidt i stolen og siger en lang, tøvende lyd. *Mnahlhj*. »I næste generation tror jeg ikke, der er noget mere.«

I Sønderborg opsøger jeg lederen af Deutsches Museum Nordschleswig, Hauke Grella, en yngre historiker med skæg og hættensweater, født i Tyskland og opvokset i Rudbøl, lige over grænsen i Danmark. Hvad fejrer mindretallet i år?

»At vi stadig er her og har det fint med hinanden. Det er jo vores, mindretallets, hundredeårs fødselsdag.«

Kan I stadig kaldes tabere? spørger jeg.

»Nej. Før 1945 var det mindretallets mål at få flyttet grænsen igen. Det opnåede man ikke, men det var hele deres livsgrundlag, og nu måtte de orientere sig efter noget andet. I november 1945 erklærede det tyske mindretal sig loyale mod den danske stat, den danske konge og anerkendte grænsen.«

Han smiler og siger: »Vores søn på seks år blev født på sygehuset i Niebüll, fordi det lå tættere på vores hjem i Danmark og var nemmere for os. Efter Schengenaftalen og 2001 er den grænse, vi har haft inde i hovedet, forsvundet. Der blev åbnet for gamle forbindelser hen over grænsen igen. Vi har så meget til fælles.«

I Ulkebøl Lokalhistoriske Forening spørger jeg igen: Kan man stadig kalde dem tabere? »Slet ikke,« siger 80-årige Palle Fløe og leverer som bevis: »Tyskerne har altid haft én eller to kandidater i Sønderborg Byråd, gode folk. Nu har de fem! Flere end deres antal strengt taget berettiger. Folk stemmer efter personer, ikke nationalitet. Danske stemmer på tyske og omvendt.«

En anden indskyder, at Flensborg har haft en dansk borgmester, og Helmer Sander-Larsen siger, at han som dreng ikke måtte komme i bestemte butikker. »Nu er der ikke én tilbage, som vi ikke kommer i.«

I foreningens lokaler hænger billeder af to danske kongepar og et væld af husmandssteder og gårde. Små hvide klistermærker angiver deres navne. De er fra den tid, hvor man kæmpede om hver eneste matrikel i Sønderjylland.

Rig mand, fattig mand

I haven til sit lille hus i Nyborg havde min morfar en frit kravlende skildpadde og en hvid puddel, der hed Bingo. Dens lyserøde hud sås tydeligt gennem pelsen. Det er næsten det eneste, jeg kan huske om min morfar, Svend Aage Otto Karl Schwerdtfeger, en høj, tung mand, der hver dag på en enorm sort herrecykel kørte fra Øhavevej til sit arbejde på Storebæltsfærgen i Knudshoved Havn. Dengang fandtes kun sortklædte mandlige tjenere, der, overvåget af kong Frederik og dronning Ingrid, gled ind og ud mellem bordene, ofte uhøflige på deres egen effektive facon.

I 1930'erne blev han den yngste overtjener nogensinde på Grand Hotel i Odense og gift med min mormor. De fik min mor i 1938. Blandt hans få papirer lå også en brochure fra Grand Hotels cocktailbar med flips, sours, fizzes, slings, apéritifs og så videre mod farlige branderter. Nogle gange forsvandt han i dagevis og blev bragt hjem af politiet. Allerede i 1940 finder jeg ham i en folketælling fra Vridsløse, opført som »separeret«. Jeg ved ikke, om han sad i fængslet eller bare blev talt i kredsen.

Min mormor brugte ordet »kvartalsdranker« og lod sig skille. Min mor elskede sin far, men måtte vente, til hun blev myndig, med at se ham regelmæssigt og åbenlyst, hendes mor ville ikke have det, så hun sneg sig af sted til Nyborg. Hendes far var så anderledes end hendes mor og levede omgivet af malerier, kunstbøger, kostbare skindindbundne værker om Danmarks natur, historie og store personligheder. Han samlede på sjældne illustrerede udgaver af H.C. Andersen.

En eftermiddag i april 1974 faldt han om på færgen og døde. Jeg var 14 og ikke så ked af det. Jeg kendte ham meget lidt. Nu, hvor det er for sent, leder jeg efter alle spor. Skriver til min mors gamle veninder. Sagde hun nogensinde noget om sin far, sin mor, deres skilsmisse? Ikke et ord, svarer de.

Jeg kunne ikke få tingene til at passe, hans erhverv, hans interesser, hans dannelse, og har altid kædet hans nederlag og fald sammen med tabet af Rønhave. At storpolitiske tilfældigheder ændrede en hel families skæbne. Det virkede oplagt. Nu er jeg ikke sikker på, at det overhovedet har påvirket ham eller hans far. De blev almindelige danskere på Fyn, mens den virkelige taber, deres fætter Theodor, efter 1920 købte et stort adeligt gods, Sprengerhof, nær Kiel.

Ilse Schwerdtfeger viser mig et sort-hvidt fotografi af en vidunderlig hvid hovedbygning med tjenestefolk, karle og piger plus 20 heste opmarcheret på en enorm gårdsplads. Familien bor der endnu, siger hun. Efter hundrede år opløser kategorierne sig, tabere og vindere bliver sværere og sværere at få øje på, i Sønderjylland og i familien Schwerdtfeger.

PERNILLE STENSGAARD Pernille Stensgaard (1960) er forfatter og journalist fra Danmarks Journalisthøjskole. Har skrevet i alle avisens sektioner siden 1990 og trives bedst uden faste stofområder. Skrev sin første bog København. Folk og kvarterer i 2002 og har siden skrevet en række bøger om uimodståelige steder og fænomener. Modtog Gyldendals Faglitterære Pris i 2005.

